

УДК 316.614-056

О. С. Буряк

ТЕНДЕНЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Ключові слова: глобалізація, глокалізація, етноцентризм, ксенофобія, ксеноцентризм, культурні універсалії, культурний плюралізм, ойкумена.

Під впливом глобалізації відбувається глибинна трансформація суспільної свідомості. Процес політичної глобалізації здійснюється паралельно із процесом соціальної глобалізації, взаємопроникнення культур. Поняття націоналізму у цих умовах переходить з етнічного у громадянський стан, тобто мешканець Європейської співдружності може мати громадянство будь-якої з країн та етнічно належати до іншої. Це взаємопроникнення змушує людей співпрацювати і гуртуватися навколо спільних цінностей заради підтримки соціальних зв'язків; у такий спосіб надбудовується міжнаціональна культура, культура загальнолюдських цінностей. Проте це не призводить до втрати самоідентифікації, навпаки, під впливом тиску панівної культури спрацьовує інстинкт самозбереження в культурному плані.

Особливо ця закономірність помічається в умовах діаспори, у межах якої у людей виробляється своєрідний імунітет від негативного впливу масової культури, формується спільна система цінностей та відбувається реабілітація локальних культур. Тому важливо обґрунтувати поняття глокалізації – регіонального сценарію глобалізації, що можна стисло подати в такому вигляді: «*Glocalization = Global + Local*».

На сьогоднішній день абсолютно очевидним стає факт досить вагомій взаємодії глобалізації та національних і етнічних культур. Глобальні та локальні тенденції «в кінцевому результаті є взаємодоповнюючими та взаємопроникаючими,

хоча в конкретних ситуаціях можуть прийти в стан зіткнення» (Роланд Робертсон). В основі глокалізації лежить ідея децентралізованого та «справедливого» світу. Моделі глокалізації розробляються, спираючись на мережеві форми самоорганізації та міжкультурну комунікацію. Глокалізація — це повсюдно поширений варіант глобалізації, що виявляється у здатності основних тенденцій у сфері виробництва та споживання універсальних товарів перетворитися у регіональні форми, тобто підлаштуватися під специфіку локального ринку. У сфері загострення боротьби між транснаціональними компаніями та рухом антиглобалізму глобалізацію слід розглядати як компромісний варіант формування планетарного ринку виробництва та споживання універсальних товарів.

Критики глобалізації звичайно звинувачують її у тому, що вона нівелює та уніфікує всі світові культури. Та все ж більш спостережливі аналітики вже давно звернули увагу на те, що глобалізація уникає тенденції до тотальної одноманітності. Навпаки, із посиленням глобальних процесів зростає їх диференціанція — велика кількість локальних культур та традицій начебто отримують «друге дихання». Глобалізація виявляється досить-таки багатоаспектною і багатозвучною, адже навіть такий законодавець світових музикальних мод, як MTV, не може обійтися без різноманітних етнічних композицій стилю «World Music». Сама назва цього стилю — «музика світу» — підкреслює не якусь там всезагальну універсальність, а саме унікальність різноманітних культур, хоча в даному випадку вони не представлені в якомусь архаїчно «чистому» вигляді, а у синтезованому вигляді є справді універсальними, цифровими музичними технологіями. Та все ж таки парадокс залишається очевидним — чим сильніший вплив глобалізації, тим більший попит на всіляку локальну специфіку.

Саме для позначення такого двоїстого процесу англійський соціолог Роланд Робертсон запропонував дуже вдалий термін «глокалізація». Він стверджує, що глобальні та локальні тенденції «взаємопроникають та взаємодоповнюють одна одну, хоча

в конкретних ситуаціях може відбутися зіткнення». Та сценарій зіткнення був актуальним в епоху модерну, коли конфлікт між традиційними локальностями та універсалістськими тенденціями здавався закономірним та очевидним. Сьогодні ж локальні культури усвідомлюють, що вони зможуть зберегти себе та розвиватися лише за умови, якщо будуть відігравати свою особливу роль у глобальному середовищі – ізоляціоналізм їх знищить. За своєю суттю глокалізація не означає буквальної реставрації місцевих властивостей «доглобальної епохи», вона виводить ці особливості з-під опіки національних держав прямо у глобальний світ. Уся світова політика трансформується в процесі глокалізації з *міждержавної у внутрішньоглобальну*.

Більше того, участь у процесі глобалізації на сьогодні – запорука прогресу. Кожна із закритих держав-монархій, які всіма засобами намагаються ізолюватися і не допустити проникнення наслідків глобалізації, тим самим гальмують свій прогрес та розвиток. Фундаменталістські настрої у сьогоdnішній світовій спільноті посідають найневигіднішу саморуйнівну позицію. Модернізація та трансформація суспільства в ситуації постмодернізму виступають необхідними умовами розвитку. Питання полягає лише у виробленні правильної позиції та у виборі правильної стратегії. Слід також визнати, що закриті країни з кожним днем починають являти собою потенційну загрозу, оскільки вони не задіяні у світових процесах і налаштовані ворожо, деградуєючи при цьому зсередини: знижується рівень освіти, інформованості та мобільності. Тому залучення таких країн до світових процесів є край необхідним.

Культура розвивається, відроджується та інтерпретується, ідентифікується внаслідок спілкування з іншими культурами. Абсолютно безсумнівною є тенденція занепаду та виродження самоізолюваних культурних одиниць. Тому уникнення діалогу з «іншими» – безглузде та неможливе, а страх за зникнення окремої культурної одиниці через спілкування з «іншими» – безпідставний. Процес спілкування, навпаки, змушує людину пригадати та реабілітувати набір своїх національних чи

етнічних традицій, цінностей і матеріальних речей аби достойно презентувати свою культуру перед представниками інших культур. Цей процес можливо простежити на прикладі діаспори. Чинник культури виконує об'єднувальну функцію в умовах іншої країни, та це ніяк не заважає емігрантам спілкуватися і нормально функціонувати у «чужому» суспільстві, звичайно після успішного періоду адаптації. Представники діаспор найчастіше є найяскравішими носіями етнічної культури, у тому числі – мови, та при цьому вони вільно почуваються у співтоваристві представників інших культур за рахунок того, що у них виробилася здатність до інтернаціональної комунікації та склалася міжнародна система цінностей.

Важливо знайти спільні риси, властиві всім культурам, – культурні універсалії. Так, Д. Мердок виділив понад 60 культурних універсалій і довів, що вони існують у кожній культурі. Згідно з ідеями антрополога У. Гуденау, культура включає в себе чотири елементи: поняття, відносини, цінності, правила. На його думку, культура складається із стандартних рішень: «що є»; «що може бути»; «як ставитися до того, що є і що може бути»; «що і як з цим робити» [2].

Факт того, що кожен буде змушений посісти якусь позицію щодо інших культур, у кроскультурному співтоваристві – очевидний. Питання полягає лише у виборі способу та форми адаптації до світової тенденції.

Зустрічаючись з іншою культурою, індивід починає оцінювати нову культуру, а також шукати ідентичні та розбіжні риси. У процесі порівняння різних культурних форм можуть виникати різні тенденції: від край негативно ставлення до чужої культури до розуміння культур такою мірою, в якій вони самі себе розуміють.

Дуже часто ми ставимося до описів неєвропейських культур як до опису екзотичних пригод або до містичних фільмів. Люди з кільцями в носах, чоловіки, які мають десятки дружин, страви з комах – усе це приклади того, що ми вважаємо химерним та нелюдям, звичаями «дикунів». З нашої точки зору,

європейський (західний) спосіб життя уявляється «правильним», а незахідний – дивним або варварським.

Тенденцію судити про інші культури із позиції своєї власної прийнято називати *етноцентризмом*. Це уявлення про те, що будь-який спосіб життя, устрій певної соціальної групи є виключно правильним. Для етноцентризму характерне негативне ставлення до інших народів, до їх культурних цінностей, норм, установок і звичаїв. Етноцентризм не визнає інші культури як рівноправні, а найчастіше вважає їх гіршими в порівнянні зі своєю власною.

Етноцентристські погляди нерідко виявляються у місіонерській діяльності, основу якої становлять спроби повернути «іновірців» до своєї віри. Страх і неприйняття всього іноземного, а точніше – усього чужого, являє собою *ксенофобію*.

Етноцентризм є характерною особливістю діяльності перших антропологів. Вони були схильні до порівняння всіх культур зі своєю власною, яку вважали найпередовішою.

Культурний релятивізм визнає існування інших культур та їх право мати свої системи особливих рис, цінностей, уявлень і норм навіть тоді, коли вони відрізняються від власних уявлень і цінностей. Кожна з культурних конфігурацій – це наслідок унікального історичного процесу, тому говорити про ступінь розвитку тої чи іншої культури – безглуздо, адже їх неможливо порівнювати.

Крім цього, ще існує уявлення *ксеноцентризму*, яке передбачає можливість того, що спосіб життя одних народів визнається за кращий, або більш привабливий, аніж власний.

Яка ж тенденція до оцінки інших культур домінує в період глобалізації? Якої позиції дотримуватимуться представники різних культур під час побудови нових відносин? Чи існують на сьогодні альтернативні пропозиції та практики успішного взаємоіснування різних культур в єдиному глобальному просторі?

Глобалізація перестає бути тільки суспільною тенденцією, вона стає моделлю більш бездоганного устрою всього

людського світу. Теоретичне підґрунтя даного питання можна побудувати на основі поняття «глобальної ойкумени». Це поняття ввів в обіг шведський соціальний антрополог Ульф Ганнерс. *Ойкумена* — це простір постійних культурних взаємодій, взаємопроникнення культур і обміну культурним досвідом [1].

Якщо традиційні культури являтимуть собою замкнені ойкумени, чітко обмежені просторовими і часовими межами, то сучасна культура через високі технічні можливості комунікацій і транспорту є відкритою ойкуменою, що перетинає просторові і часові межі. Тому ойкумена набуває справді глобального характеру: культурні взаємодії і впливи дають про себе знати в масштабі всього людського співтовариства.

Ульф Геннерс виділив чотири можливі сценарії долі глобальної культурної ойкумени: 1) сценарій «глобальної гомогенізації»: повне панування західної (перш за все — американської) культури; усі суспільства стануть більш або менш вдалим варіантом західного способу життя, західних потреб, цінностей, норм, ідеалів та переконань; 2) сценарій «культурного насичення»: периферійні країни поступово, протягом декількох поколінь, відмовляться від своїх місцевих культурних ідей, значень і цінностей на користь домінування культури центру; 3) сценарій «культурної деформації»: крайнє спрощення, збідніння і навіть деградація західної культури в ході її пристосування до периферійних культур. Тут діє двоякий механізм. По-перше, при зіткненні з периферійною культурою починається процес селекції, що знищує вищі цінності, витончені види культури; легко приймається саме поверхневе, примітивне, спрощене (освоєними виявляться, швидше, музика кабаре, ніж Бетховен; любовні романи і трилери, ніж Шекспір) [4; 5; 6].

Інший механізм деформації — це компромісне узгодження культурних впливів ззовні з місцевими звичаями і традиціями. Наприклад, у традиційно авторитарному суспільстві імпорту демократичних інститутів може призвести до суто зовнішньої «фасадної» демократії, ідея свободи слова може обернутися

публічними чварами; 4) «зріюча культурна амальгація» – рівноправний культурний діалог і обмін між центром і периферією, що сприяє загальному збагаченню культур. Зіткнення культур стимулює творчу активність і оригінальність із двох боків: підживлюючись цінностями периферійної культури, культура центру поживавила приховані цінності місцевих культур, в результаті, приймаючи певний стиль і форму ззовні, місцеві діячі культури ніби наповнюють їх конкретним місцевим змістом і колоритом, і як наслідок – люди ніби говорять загальноприйнятою культурною мовою про справи, важливі для їх групи, для їх власної спільноти.

Такий підхід отримав подальший розвиток в концепції ізраїльського соціолога Шмуля Ейзенштадта, який стверджує, що експансія кожної цивілізації призводить до її зіткнення з культурами суспільств, що переважають на тій території, куди спрямована ця експансія [3].

Культура, що наступає, намагається відповісти на виклики тієї культури, яка їй підпорядковується і сама піддається модифікації. Підлеглі ж суспільства не стають при цьому наслідуванням, копією нової пануючої культури, а вибірково ставляться до освоєння якостей і фрагментів, перетворюють, модифікують їх

Список літератури

1. Подольская Е. А. Управление социальными процессами / Е. А. Подольская. – Харьков : Изд-во НУА, 2007.
2. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества / П. Штомпка. – М. : Логос, 2005.
3. Eisenstadt S. N. A Reappraisal of Theories of Social Change and Modernization / S. N. Eisenstadt // Social Change and Modernity / Ed. by H. Haferkamp, N. J. Smelser. Berkeley : University of California Press, 1992. – P. 412–430.
4. Hannerz U. Notes on the Global Ecumene / U. Hannerz // Public Culture. 1989. – V. 1. – № 2. – P. 66–69.
5. Hannerz U. The World in Creolisation / U. Hannerz // Africa. – 1987. – V. 57. – № 4. – P. 546–559.

6. Hannerz U. *Transnational Connections: Culture, People, Places* / U. Hannerz. – London : Routledge, 1996.

Резюме

В статье раскрывается влияние глобализации на межкультурные коммуникации, выявляются особенности глобализации, интерпретаций этнических и национальных аспектов в культуре (этноцентризм, ксенофобия, ксеноцентризм и т. п.), показана роль культурных универсалий и ойкумены в утверждении культурного плюрализма.

Summary

The article deals with the influence of globalization on intercultural communications. The author analyses the peculiarities of globalization, the interpretation of ethnic and national aspects in a culture (ethnocentrism, xenophobia, xenocentrism etc.), the role of cultural universals and oikumene in establishing a cultural pluralism.